

VÝVIN FILOZOFIE ZDEŇKA NEJEDLÉHO

Šírka osobných záujmov Zdeňka Nejdlého a množstvo odborov, do ktorých za svojho neobyčajne plodného života tak úspešne zasiahol, je predmetom obdivu Nejdlého priateľov a čitateľov a predmetom násilne skresľujúcej závisti Nejdlého nepriateľov. Už predchádzajúce životné jubileá Nejdlého boli príležitosťou osvetľovať jeho tvorbu s rozličných strán, i keď na druhej strane dosiaľ nám chýba zhodnotenie Nejdlého osobnosti a diela ako celku. K tomu však by bolo treba pristúpiť buď kolektívnou prácou, alebo, ak by túto úlohu mal zvládnuť jednotlivec, musel by mať pre ňu také osobné, vzdelanostné a svetonáhľadové predpoklady a súčasne takú koncepnú odvahu a zdôvodnené sebavedomie, aké mal Nejdlý, keď sa púšťal do svojich monumentálnych monografií o Smetanovi, Masarykovi a Leninovi.

V početných charakteristikách Nejdlého osobnosti a ani v jeho vlastných autobiografických zmienkach nechýba poukazovanie na filozofickú stránku Nejdlého teoretického a praktického pôsobenia. Popri Nejdlom historikovi, estetikovi a politikovi sa rozoberá i Nejdlý ako filozof. Takejto povahy sú štúdie Ludvíka Svobodu a to *Zdeněk Nejdlý jako filosof* v sborníku statí a prejavov k Nejdlého sedemdesiatinám a *Zdeněk Nejdlý a dějiny české filosofie* v najnovšom sborníku Československej akadémie vied k Nejdlého 75. narodeninám. Zatiaľ čo prvá práca si kladie problém Nejdlého filozofie v užšom smysle slova, napokon ju však v jej jadre dostatočne nevystihuje, druhá práca podáva Nejdlého prevažne v konfrontácii s vývinom českej filozofie a jej vedúcimi predstaviteľmi, najmä Masarykom, a potom Nejdlého náhľady na týchto predstaviteľov, čím autor pre nás vo veľkej miere dokresľuje túto závažnú stránku Nejdlého myslenia.

Keď prezeráme Nejedlého spisy s hľadiska ich predmetu skúmania a potom najmä s hľadiska ich metódy skúmania, dochádzame k poznaniu, že otázku Nejedlého ako filozofa môžeme stavať v dvojakom smysle. Ponajprv tu máme Nejedlého ako filozofa v užšom, odbornom smysle slova, a potom Nejedlého ako filozofa v širšom, svetonáhľadovom smysle slova. Domnievame sa, že obidve tieto stránky sú rovnako zaujímavé, i keď prvá úzko súvisí s druhou, je ňou podmienená a z nej vyplýva. Nejedlý je tvorivým filozofom — paradoxne povedané — práve preto, lebo nikdy nebol filozofom v úzkom, akademickom, univerzitnom smysle slova, i keď filozofiu ako študijný odbor veľmi dobre ovláda a je pripravený vynášať o tomto vedeckom úseku najzodpovednejšie odborné súdy.

Všimnime si, ako Nejedlý zvažuje svoje filozofické vzdelanie a prípravu pri písaní monografie o T. G. Masarykovi, keď si nadhadzuje otázku, či on, vlastným univerzitným odborom historik hudby, môže mať odvahu napísať dielo o Masarykovi. História je len jedna, hovorí Nejedlý, a „otázka môže byť len to, či rozumiem javom, ktorými sa Masaryk ako historická osobnosť prejavoval, jeho filozofiu a jeho politiku. Ja sám môžem povedať len toľko, že som sa i filozofiou i politickými dejinami vo vyššom smysle tohto slova zapodieval vždy, od začiatku svojho vzdelávania... A ďalej: ak sa obzerám, kto by dnes u nás také súborné dielo o Masarykovi napísal, nevidím nikoho. Naši filozofi sú príliš apolitickí, uzavretí len do svojho sveta pomyslov, aby o Masarykovi vytvorili dielo tej širokej historickej základne, aké treba pre výklad Masarykovho javu“.

Ako ukazuje Nejedlého výsledné dielo, jeho kritika vtedajšej našej filozofie a práve tak jeho sebavedomie pred zdolávaním takého závažného problému boli oprávnené. Vo svojej práci o Masarykovi vedel Nejedlý správne zhodnotiť filozofickú situáciu, ktorá podmienila utváranie Masarykovej osobnosti. A Nejedlý to bol schopný spraviť nielen preto, lebo mal hlboké filozofické vzdelanie, ale najmä preto, lebo — okrem toho — vedel sa na filozofiu dívať aj zvonku a predovšetkým zdola, s hľadiska potrieb a záujmov ľudu. Vedel na ňu vrhnúť ten nový, v pravom smysle slova tvorivý pohľad, ktorý chýba mnohým profesionálnym filozofom, nevidiacim ani za a teda ani zpoza úzkeho kruhu teoretického *l'art pour l'artizmu*.

V prítomnom článku si nadhadzujeme predovšetkým otázku, v čom spočíva jadro pokrokovosti Nejedlého myslenia, inými slovami, prečo vedel Nejedlý už od rokov svojej mladosti vidieť veci v podstate správ-

ne, prečo po osvojení si marxizmu-leninizmu nemal čo odvolávať na svojich bojoch o smysel českých dejín, o Palackého, Smetanu a Jirásku, o Národné divadlo, o husitskú a obrodeneckú tradíciu, v krátkosti, prečo celé Nejedlého dielo je jednoznačným potvrdením jeho vlastného výroku, že komunisti sú dedičmi veľkých tradícií českého národa. Nejedlého životné dielo tvorí obdivuhodne vzostupnú líniu, ktorá nestavia do protikladu, ale naopak, spája boje Nejedlého mladosti s bojmi Nejedlého mužného veku. A vystihnutie hlavnej príčiny tejto jednoty je vo svojej podstate filozofická otázka, pretože, domnievame sa, odpoveď na ňu treba hľadať v povahe Nejedlého poznávacej metódy, ktorá sa síce vyvíjala až po osvojenie si dialektického a historického materializmu, predsa však už na samom začiatku Nejedlého mysliteľského rozbehu mala základnú charakteristiku, tomuto vývinu neodporujúcu, naopak, tento vývin umožňujúcu a podporujúcu.

Touto základnou charakteristikou nemohlo byť nič iné ako Nejedlého materializmus, a to nie bežný, mechanistický materializmus XIX. stor., ale materializmus, ktorý Nejedlému otvoril cestu k pochopeniu revolučných tradícií českého národa a českej kultúry a ktorý ho napokon priviedol k samotnému marxistickému materializmu. Vývinová línia od Nejedlého počiatočného materializmu k marxizmu čiastočne pripomína vzťah, ktorý je medzi materializmom a revolučným demokratizmom Černyševského a vyšším, dialektickým materializmom Leninovým. Nie je náhodné, ale plne zákonité, že boje, ktoré viedol Černyševskij o národnú a demokratickú ruskú kultúru, neboly v protiklade s bojmi, ktoré neskôr viedol Lenin, pretože nie je v protiklade ani Černyševského a Leninov materializmus, ani Černyševského a Leninovo vlastenectvo.

Keby sme nevychádzali z toho, že gnozeologickým predpokladom vývinovej jednoty Nejedlého myslenia bol materializmus, nevedeli by sme pochopiť súhlasnosť jeho bojov o opravdivú, ľudovú, pokrokovú českú kultúru, ako prebiehaly od Nejedlého začiatkov až do prítomnosti; naopak, museli by sme hľadať moment zlomu a zásadného obratu, ktorý by v opačnom prípade bol musel u Nejedlého nastať po jeho oboznámení sa s dialektickým a historickým materializmom.

Tento zlom a zásadný obrat nenachodíme. U Nejedlého niet hlbokkej, otriasajúcej krízy, aká nastala u toľkých príslušníkov buržoáznej inteligencie, keď precitli z hlbokého spánku pod vplyvom revolučného nástupu nášho ľudu a sblíženia sa s revolučnou ideológiou marxizmu-leninizmu. Naproti tomu vieme, že Nejedlý bol jedným z prvých vedúcich

zjavov europskej kultúry, ktorý sa hrdo hlásil k výdobytkom a pravde Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, to znamená, že tento medzník vo vývine ľudstva ho musel nájsť svetonáhľadovo pripraveným pre jeho pochopenie a prijatie.

Nejedlého ideologická pripravenosť a špecifický charakter jeho materializmu má, prirodzene, hlboké korene v spoločensko-historických silách, tvoriacich český život v druhej polovici minulého storočia a najmä v rokoch deväťdesiatych, keď nastupuje do života generácia s takými zjavmi, ako sú Zdeněk Nejedlý, Bohumír Šmeral, Stanislav K. Neumann, František X. Šalda a iní. Životnou otázkou tejto generácie, stručne povedané, bol problém, ako sa vradiť do českého spoločenského života, ako sa stavať k protikladným prúdom, hýbajúcim českú kultúru a politický život, ako sa dívať na prenikanie ideových vplyvov z Európy, inými slovami, ako zamerať ďalšiu prácu v záujme rozvoja českého národného života. Vieme, ako rozmanite si vyriešili tento problém jednotliví príslušníci generácie deväťdesiatych rokov. A predsa — i keď to môžeme konštatovať s takou jednoduchosťou iba dnes, s hľadiska historického materializmu a po potrebnom časovom odstupe — v podstate sa všetky tieto rozmanité riešenia rozpadajú do dvoch veľkých skupín: ísť s buržoáziou, alebo proti nej. Práve tento pohľad nám umožňuje poznať vlastné, reformistické a tým idealistické a buržoázne jadro úsilia, ktoré rozvíjal v českom živote osemdesiatych a deväťdesiatych rokov Masaryk ako vedúca osobnosť tých čias, mocne vplývajúca na celú generáciu deväťdesiatych rokov a tým i na Nejedlého. A tak isto tento pohľad nám dovoľuje vidieť podstatné rozdiely a zároveň odlišiť ich od nepodstatných, naoko často väčších rozdielov medzi náhľadmi jednotlivých predstaviteľov tejto generácie, ktorá spolu s ďalšími generáciami českej inteligencie mala definovať v podstate svoje stanovisko k buržoázii. Nie je náhodné, že rozhodovanie medzi podporovaním alebo popieraním buržoáznych záujmov v českej kultúre tak úzko súviselo i s podporovaním alebo popieraním Masarykovho úsilia, ktoré čím ďalej, tým jasnejšie smerovalo k upevneniu moci buržoázie.

Keď chceme skúmať filozofickú povahu Nejedlého myslenia v jeho predmarxistickom období, musíme sa pýtať, ako sa vradil do spomínanej generácie deväťdesiatych rokov, ako reagoval na základné otázky vtedajšej českej kultúry a vedy, aká bola metóda jeho myslenia a vedeckej práce.

Nejedlý vyšiel z pozitivizmu, ktorému sa naučil od svojich učiteľov

Golla a Masaryka. Od Golla si osvojil vyspelú metódu vedeckej práce v histórii a v neustálej diskusii s Masarykom si vyjasňoval svoje stanovisko k „českej otázke“, to znamená, že jeho pozitivizmus bol hneď podrobený závažným konkrétnym skúškam. A tu je dôležité konštatovať, že Nejedlý v praktických výsledkoch svojej práce už od začiatku vlastne popiera skutočné jadro pozitivistickej metódy. Nejedlého smysel pre vedecké fakty čoskoro presahuje rámec pozitivistickej „faktologie“, pretože Nejedlý hneď od začiatku pridáva zisťovaným a podávaným vedeckým faktom osvetlenie, tendenciu, v krátkosti, obrodenecké poslanie. Už viackrát konštatovaná *kladnosť* Nejedlého osobnosti sa prejavuje v tom, že ako mladý vedec si nestavia svoje problémy s príznačnou pozitivistickou skepsou a kriticismom, ktoré nemajú ďaleko od agnosticizmu, ale stavia si ich s hľadiska služieb vedy národu a ľudu. Nejedlého úcta k vedeckému faktu sa neprejavovala nikdy úzkoprým zvažovaním, aké je bežné v skutočnom pozitivizme, užívajúcim složité verifikačné metódy, ale tým, že vo vedeckom fakte videl mocný, spoľahlivý nástroj kultúrneho a politického dvíhania národných mäs. Napokon Nejedlý neradil vedľa seba vedecké fakty v duchu skutočného, objektivistického pozitivizmu, ale podľa proporcií, daných významom a dôležitosťou zistených vedeckých poznatkov. Neskôr sám vyjadril svoje stanovisko k pozitivizmu v diele *O smyslu českých dějin* takto: „Isté je, že úplným lipnutím na pozitivistických požiadavkách sa sväzujú vede krídla vzletu, a to koniec koncov nemôže byť ani vede prospešné.“

S hľadiska týchto metodologických zásad Nejedlý od začiatku prebojováva taký názor na smysel českých dějin, kultúry a umenia, ktorý sme dnes mohli prevziať ako mocnú oporu pri výstavbe našej socialistickej kultúry. To prakticky znamená, že Nejedlého pohľad na tieto otázky vyplynul z podstatne správneho východiska, čiže medzi Nejedlého predmarxistickým a marxistickým myslením nie je protirečenie, ale vzťah metodického prehĺbenia a uvedomenia.

Keď si vezmeme Nejedlého práce v odbore estetiky a histórie, spomínané osobitosti jeho vedeckej metódy sa v nich jasne prejavujú. Nejedlý tu nie je v pravom smysle slova pozitivistom, pretože zámernosť a stranníckosť (ktorá mala povahu českého ľudového vlastenectva) jeho prác je v protiklade s vtedajším oficiálnym objektivismom. Na druhej strane i po čisto odbornej stránke si Nejedlý kladie v skúmaných otázkach a odboroch úlohu objavovať ich zákonitosti, čím vykonal i s dnešného hľadiska naozaj priekopnícku prácu v oblasti dějin a estetiky.

Bližšie skúmanie Nejedlého pracovnej metódy v predmarxistickom období nás tedy privádza k poznaniu, že tu ide o osobitnú povahu materializmu, hoci u Nejedlého samého nenachodíme pre to výslovné potvrdenie. Že tu však skutočne ide o materializmus, vyplýva zo základných vlastností Nejedlého metódy, ktoré, keď ich shrnujeme ako celok, hovoria o osobitnom materialistickom náhľade Nejedlého na skúmané javy.

Prvou základnou oporou a východiskom Nejedlého myslenia a práce je osvojenie si potrieb a záujmov českého ľudu, tedy Nejedlého *demokratizmus*. Nejedlý si vo svojich prácach nestaval základnú otázku filozofie o bytí a vedomí. Táto otázka sa mu však objavovala teoreticky i prakticky v špecifickej podobe, keď si mal riešiť otázku svojej vedeckej metódy, svojho vedného odboru a kritérií pravdy, ktoré bude vo svojej práci uplatňovať. A práve v tomto smysle bolo pre Nejedlého také dôležité, že si osvojil hľadisko potrieb a záujmov českého ľudu: tu bol jeden z gnozeologických pilierov Nejedlého myslenia, umožňujúci celú ďalšiu materialistickú stavbu jeho svetonáhľadu.

Prirodzene, s Nejedlého ľudovosťou a demokratizmom celkom úzko súvisí jeho *historizmus*, ktorý je závažný preto, že umožnil Nejedlému neskôr plne pochopiť a prijať skutočnú materialistickú, marxistickú dialektiku. Historizmus učil mladého Nejedlého vývinu všetkých vecí, ich rasteniu a odumieraníu, a tak práve historizmus, ktorý si Nejedlý osvojil u Palackého, Jiráskaa a odborne u Golla, mu otvoril cestu k pochopeniu revolučných tradícií českého národa a neskôr k pochopeniu revolučných záujmov českého a svetového pracujúceho ľudu.

Demokratizmus a historizmus vedú Nejedlého už v jeho začiatkoch k veľmi aktívnemu postoju v českom kultúrnom živote. Umožňujú mu osvojiť si naozaj vlastenecký náhľad, taký protichodný k rozmáhajúcemu sa nacionalizmu českej buržoázie. Vedú ho k čoraz väčšiemu mysliteľskému i citovému prehlbovaniu koncepcie českého ľudu, takže Nejedlému je neskôr hneď blízkou myšlienka triedneho boja, pre ktorú ako historik českého národa našiel toľko konkrétnych a nezvratných dôkazov v národnej revolučnej minulosti. Nejedlého demokratizmus a historizmus má za následok, že tento vedec, obdivujúci ideály Veľkej francúzskej revolúcie, najprv sústavne kritizuje prezrievajúcu českú buržoáziu a jej inteligenciu a neskôr hlboko znenávidí celú úpadkovú buržoáziu a dvíha zástavu revolučného boja proti nej.

Pravda, pre Nejedlého materializmus v jeho predmarxistickom období sú ešte viaceré závažné dôkazy. Takýmto dôkazom je Nejedlého boj o realistické umenie, vedený s jasne materialistických gnozeologických pozícií.

Nejedlého učiteľom v estetike bol Otakar Hostinský, u ktorého si osvojil niektoré základné teoretické zdôvodnenia realistického a národného umenia. Hostinský bol proti apriorizmu nemeckej idealistickej estetiky a za estetiku empirickú, pracujúcu s induktívnou metódou. Práve skutočnosť, že Hostinský meral hodnotu umenia životom a pravdou (a s hľadiska induktívnej metódy hlásal najužšie spojenie estetiky s takto chápaným umením), umožnilo mu vidieť veľmi jasne piliere realistického umenia českého. Takto Hostinský bojoval za Smetanu a takto bol spoľahlivým odrazovým mostom pre teoretické a praktické boje o pravdivé realistické umenie u svojho žiaka Nejedlého.

Marxistický pohľad na umenie nás učí, že všetko veľké realistické umenie vyplynulo z materialistického vzťahu umelca ku skutočnosti, a to či už išlo o realizmus renesančný ako výraz živelného, smyslového materializmu rodiaceho sa meštianstva, alebo o realistické prejavy neskoršie, až po kritický realizmus XIX. stor. ako výraz revolučného demokratizmu. Nejedlému bolo blízke umenie veľkých ruských realistov, ku ktorým ho pojilo viac ako teoretický záujem. Viackrát navštívil predrevolučné Rusko a osobne sa stretol s Levom Tolstým, pri ktorom si uvedomil veľkosť protikladov, charakteristických pre jeho geniálnu tvorbu. Práve demokratický a historický pohľad Nejedlého na Rusko umožnil, že si Nejedlý uvedomoval silné a slabé stránky ruského spoločenského života a že si vedel v záplave bielogvardejského ohovárania po Veľkom októbri nájsť správny názor a obdiv k epochálnemu dielu Leninovmu.

Nejedlého chápanie realistického umenia je veľmi široko podložené práve spomínaným demokratizmom a historizmom. Takto sa díval na Němcovú, na Nerudu, na Smetanu, na Jirásku. A i keď mu v jeho predmarxistickom období chýba jasný pojem triedneho boja, jeho demokratizmus mu umožňuje vidieť, že sila najväčších predstaviteľov českého umenia je v ich ľudovosti, ktorá nezmenšuje, naopak, zväčšuje a zvečňuje ich umelecký význam. Nejedlému je teda cudzím umenie ako estétska záležitosť. Chápe umenie ako spoločensky a historicky podmienený jav, ktorého hodnotu meria jasne postaveným kritériom — stupňom pravdivého zobrazenia skutočnosti, ľudu. Je dôležité si uvedomiť, že v tom je potvrdenie Nejedlého gnozeologického materializmu, ktorým

už ako začínajúci kultúrny pracovník postupne prekonával úskalia svojho pozitivistického školenia.

Keď Zdeněk Nejedlý na začiatku svojej cesty rozmýšľal o poslaní umenia v národe, vynoril sa mu obraz veľkých tvorcov z čias, keď mladá buržoázia viedla v mene celého národa boj proti nenárodnej, kozmopolitickej šľachte a keď tento demokratický zápas inšpiroval veľké, bojovné umenie všetkých odvetví. Takéto umenie videl Nejedlý v Čechách a podobné umenie malo i Rusko XIX. stor. Silu tohto umenia videl Nejedlý v jednote tvorivej inteligencie s ľudom, teda v tom, že umelec sa díval na skutočnosť očami, srdcom a smýšľaním najvlastnejšieho jadra národných ľudových más.

Ako protiklad takéhoto postoja, ktorý ústil do pravdivého realistického umeleckého prejavu, mal Nejedlý možnosť vidieť v Čechách i v Európe umenie, ktoré vyrástlo v znamení nadradenosti buržoázie a jej inteligencie, teda po buržoáznej zrade ľudových záujmov. Toto „umenie“ bolo poznačené jednak malomeštiackou bezduchosťou, planým schabodivom a tuposťou, jednak nesrozumiteľnosťou, l'art pour l'artizmom, hračkárením. Nejedlý bojoval proti oboj formám tohto umenia s pozícií smetanovských, jiráskovských a alešovských, to znamená s hľadiska neskorumpovanej, naozaj ľudovej národnej jednoty. Môžeme povedať, že Nejedlého teoretickou oporou bolo monistické presvedčenie o jednote krásy a pravdy, umenia a ľudu, presvedčenie, ktoré dokresľuje osobitný charakter Nejedlého predmarxistického materializmu.

Mnohé z toho, čo si Zdeněk Nejedlý teoreticky postavil vo svojej mladosti a o čo prakticky bojoval, dostalo nové svetlo a význam neskôršie, keď sa sblížil s marxizmom a keď sa stal popredným činiteľom komunistickej strany ako symbol sväzku pokrokovej inteligencie s pracujúcim ľudom.

Jeho národovectvo, presiaknuté jiráskovskou ľudovosťou, smyslom pre potreby a záujmy širokých národných más a obdivom k revolučnej tradícii husitskej, sa mohlo stať priamym predchodcom skutočného socialistického vlastenectva, pretože Nejedlému bol vždy bytostne cudzí tak veľkohubý buržoázny nacionalizmus, ako aj beznárodný, blúdny kozmopolitizmus. Preto Nejedlého vlastenectvo neprišlo do konfliktu so skutočným vlastenectvom iných národov a jeho hrdosť na veľké tradície českého národa nemala nič spoločného s podceňovaním alebo popieraním tradícií iných národov, pokiaľ neboli v službách rozpínavého nacionalizmu.

Nejedlého vedecká činnosť v odbore dejín českého národa, ktorej cieľom bolo správne stanovenie veľkých medzníkov českého historického vývinu, sa mohla stať priekopníckou prácou pre historicko-materialistické chápanie českých dejín. Dnešná marxistická historiografia nepopiera, ale prehľbuje Nejedlého prácu v odbore českých dejín a najmä v oblasti jeho základných súdov o význame husitského a obrodeneckého obdobia.

Nejedlého boj za pravdivé realistické umenie sa mohol stať úvodom k marxistickému prehodnoteniu dejín českého umenia najmä v XIX. stor. Nejedlý od začiatku správne videl význam Němcovej, Smetanu, Nerudu, Jirásku, Aleša a iných vedúcich zjavov v českom umení. So správnych pozícií bojoval o smysel účinkovania Národného divadla, keď neustále zdôrazňoval, že Národné divadlo bolo založené ako stánok národnej kultúry a toto poslanie má plniť aj naďalej. Tento boj o realistické národné umenie je nie v protiklade, naopak, logicky predchádza dnešný boj o socialistický realizmus, ktorého závažnou podmienkou je osvojenie si pokrokových realistických tradícií národného umenia.

Nejedlého niekdajší názor o jednote dejinného prúdu udalostí, ktorý vyjadril toľkokrát v slovách „história je jedna“, nie je v protiklade, ale v súhlase s historicko-materialistickým náhľadom na dejiny ľudskej spoločnosti. Nejedlý túto svoju koncepciu ilustroval sledom svojich veľkých monografií, ktorých vnútorným logickým spojivom je Nejedlého filozofia dejín XIX. stor., počnúc mladou a končiac zahŕňajúcou českou buržoáziou. A že sa Nejedlého náhľad vyvíjal ďalej, vidieť z toho, že k týmto monografiám o českom XIX. stor. pridal ešte monografiu o Leninovi, v ktorej dal českému ľudu prísľub, že ako ruský ľud, aj on raz svrhne moc buržoázie a nastúpi na cestu budovania socializmu.

Túto Nejedlého obdivuhodnú mysliteľskú cestu, na ktorej sa dostal s pozícií pokrokového hudobného vedca, pôvodne sa zaujímajúceho o otázky domácej českej kultúry, na pozície politického a kultúrneho pracovníka svetového významu, na pozície bojovníka za opravdivé Slovanstvo, za československo-sovietske priateľstvo, za výstavbu socialistickej kultúry, by sme nevedeli pochopiť, keby sme nedocenili význam Nejedlého náhľadov, hlbokého vzdelania a pracovnej metódy v jeho predmarxistickom období. Na túto stránku Nejedlého osobnosti myslel aj s. Gottwald, keď v článku k Nejedlého sedemdesiatym narodeninám prenikavo postihol súvis medzi Nejedlým-vlastencom a Nejedlým-socialistom: „Zdeněk Nejedlý neprešiel do tábora robotníckej triedy, na pozície socializmu, *hoci* miloval Jirásku a Smetanu, *hoci* bol strážcom národných

tradícií našich dejín a našej kultúry, ale *práve preto*, že miloval Jirásku, Smetanu, Němcovú a strážil odkaz našej minulosti, *preto*, že hlboko pochopil smysel a logiku našich dejín, *preto*, že pochopil, že robotnícka trieda a pracujúci ľud sú novou vedúcou silou národa a uchovávatelom i rozmnožovateľom toho najlepšieho, čo kedy národ vytvoril.“

Tento článok s. Gottwalda o Nejedlóm je doposiaľ vôbec najprenikavejším pohľadom na vývin a význam Zdeňka Nejedlého. V ňom je i podstatný prínos k téme, ktorú sme si vybrali za predmet nášho článku; s. Gottwald v citovanom výroku jasne postihol príčinnú súvislosť medzi Nejedlého predmarxistickým a marxistickým obdobím, keď charakter jeho vedeckej metódy, jeho poznávania a jeho praktických bojov o národnú kultúru podmienoval a umožňoval jeho prechod na pozície vedecského socializmu. Tento prechod by nebol býval možný, keby sa bol Zdeněk Nejedlý díval na predmet svojho skúmania s pozícií idealistických a reakčných, keby sa bol stotožnil s tým skresľujúcim pohľadom, aký si na Jirásku, Smetanu a ostatné otázky českého života vytvorila buržoázia, keby bol mal malomeštiacky strach pred pokrokom a revolúciou, keby mu bol cudzím český ľud a robotnícka trieda.

Poznávací metóda Zdeňka Nejedlého je neodmysliteľne spätá s metódou hodnotiacou, so zanietým, opravdivým vzťahom k poznanej pravde. V tom Nejedlý tiež prekonal suchý, pozitivistický postoj k vedeckému faktu. Poznaná a praxou overená pravda u Nejedlého neodmysliteľne súvisí s láskou a nenávisťou, teda s morálnou záväznosťou bojovať za pravdu a proti jej nepriateľom. Tento aktívny, vychovávateľský, buditeľský, v podstate revolucionársky postoj je logickou formou obsahu, o ktorý Nejedlému ide. Ani jeden riadok jeho spisov nie je púhym konštatovaním. Nejedlý sa vždy prihovára veľmi konkrétne videnému ľudovému čitateľovi, ktorého poučuje, presviedča, získava na svoju stranu, odhaľuje pred ním otvorených i skrytých škodcov podávanej pravdy, rozvíja pred ním najširšie súvislosti daného faktu s historickými, politickými a kultúrnymi otázkami. Za každým Nejedlého riadkom ako by sme cítili objaviteľskú radosť, ktorá je význačnou črtou jeho obrodeneckého typu a, môžeme dodať, jeho dravého, materialistického vzťahu k skutočnosti už od čias jeho mladosti.

Keď vydáva svoj spis o Leninovi, podáva o povahe svojej práce niekoľko vysvetliviek, ktoré sa však netýkajú len tohto diela, ale — ako sa môžeme ľahko presvedčiť — v podstate celého Nejedlého životného diela. Nejedlý o svojom spise hovorí: „Je písaný úmyselne tak, aby ho

mohol čítať aj robotník, aj tzv. inteligent. Čo mi v prvom prípade nijako neznamená sníženie úrovne ani vedeckej, ani spisovateľskej. Naopak, som si vedomý, že v robotníctve je veľká túžba po nie ľahkom, ale vážnom, najvážnejšom čítaní a poučení. Dávam mu preto čo najlepšieho mám a viem. Ale nezatažené zbytočnou školskou učenosťou, ktorá pravidelne nič nehovorí, a inteligencia sa ňou len klame, ako by v tom bola podstata vedy. *Pravda vždy bola prostá* (podčiarknuté mnou, mv), a len klam sa halí do záhadností“.

Tento výrok Zdeňka Nejedlého je logickým doplnením toho, čo sme doposiaľ hovorili o *obsahu* jeho účinkovania a diela, pretože dokazuje, ako si bol popri myšlienkovvej náplni svojej práce veľmi dobre vedomý aj jej *formy*. A formou nemyslel len spisovateľskú úroveň a pôsobivosť podania, ale jednoduché, srozumiteľné a pútavé podanie overenej pravdy. Nejedlý vedel a vie, že mnoho hodnotných objavov a myšlienok zapadlo pre nevhodnú formu podania, ktorá unavovala, zatemňovala, prípadne odpudzovala. Nejedlý si práve tak dobre uvedomuje, že demagogovia, ktorí sa zámerne usilujú zaviesť ľudové masy, vždy sa vyjadrujú „zaujímavo“ a „strhujúco“, aby pozlátkou zakryli hrdzu. Je tedy úlohou skutočného vedca, poznajúceho pravdu, aby jasným, pádnym, jednoznačne srozumiteľným podaním získal aj ľudového čitateľa a premenil ho na jej presvedčeného bojovníka.

A tu treba poukázať ešte na jeden moment, ktorý charakterizuje pracovnú metódu Zdeňka Nejedlého a je jednou z podmienok jeho skvelého myšlienkového vývinu. Nejedlý totiž chápal svoju zodpovednosť vedeckého pracovníka vždy veľmi konkrétne v smysle zodpovednosti pred masami českého ľudu. Tu je tiež jeden z dôkazov jeho materialistického vzťahu k skutočnosti: už z rodičovského domu mal vypestovanú predstavu, že o svojej práci by mal vedieť zakaždým skladať účty pred ľuďom, pred konkrétnymi hrdinami jiráskovských epopiej, pred ľuďom z Alešových kresieb. A táto predstava nebola len nejakým súkromným pocitom Nejedlého. Treba v nej vidieť jednu z veľmi konkrétnych foriem overovania teórie praxou, pretože najmä u pracovníka v spoločenských vedách nestačí mať zistené poznatky overené číslami, dátami, dokladmi, ale treba im dať i veľmi konkrétnu funkciu spoločenskú. U Nejedlého sa to prejavovalo tým, že svoje poznatky prednášal čitateľovi v duchu zásady, ktorú formuloval vo vyššie uvedenom citáte, totiž zodpovedne pred čitateľom z ľudu a nadto i s hľadiska čitateľa z ľudu. Toto Nejedlému umožnilo, aby sa jeho vedecké práce vyznačovali sú-

hlasom medzi obsahom a formou, medzi obranou českých národných tradícií a prístupnosťou masám českého ľudu, ktorým pripadla dejinná úloha niesť tieto tradície ďalej.

Keď sa dívame na cestu, ktorú Zdeněk Nejedlý prešiel, musíme si uvedomiť, že smer a vyústenie tejto cesty nebolo náhodné, nebola to individuálna zvláštnosť jednotlivca Nejedlého, ale že táto cesta bola zákonitá. Ponajprv je tu triedna podmienenosť prostredia, v ktorom Nejedlý strávil svoju mladosť; jeho otec, učiteľ, patrila k tej časti uvedomelej českej inteligencie, ktorá prechovávala obrodenecké ideály a ich uskutočnenie videla v najužšom, veľmi konkrétnom kontakte s ľudom. Toto vlastenecké, obrodenecké jadro uchránilo Nejedlého pred nepriaznivým vplyvom prúdov, ktoré koncom storočia krivily už českú inteligenciu a vháňaly ju do služieb rozmáhajúcej sa buržoázie. Nejedlý nielen nepodľahol týmto prúdom, naopak, v reakcii na ne vypestoval svoje vysoko uvedomelé vlastenectvo, ktoré i vedecky podložil svojím historizmom a demokratizmom. Práve odpor k buržoázii, vedomie jasného poslania vedeckej práce, osvojenie si vysokých kritérií pri tejto práci a predstava konkrétnej zodpovednosti pred českým ľudom — to sú podmienky, v ktorých sa kryštalizuje Nejedlého materializmus a na základe ktorých sa mohol prepracovať až k vedeckému socializmu.

Nejedlého vývinová cesta a jeho dielo sú pre nás veľkým poučením. Môžeme ho však čerpať nielen z Nejedlého-marxistu, dnešného bojovníka za výstavbu skutočnej socialistickej kultúry, za priateľstvo so Sovietskym sväzom, za pravdu mierového, pokrokového tábora, ale aj z Nejedlého v jeho predchádzajúcom období. Toto poučenie musíme vidieť v tom, že Nejedlý, hoci ešte nebol na stanovisku dialektického a historického materializmu, predsa vedel byť celkom blízko k pravde preto, lebo mal citlivo vypestovaný pohľad *zdola*, pohľad očami, záujmami a potrebami pracujúcich ľudí. A toto je pohľad, ktorý je neodmysliteľný i od skutočného marxistického vedeckého pracovníka a filozofa. Práve tento pohľad je živnou pôdou, z ktorej marxista čerpá teoretické a praktické podnety na riešenie, z ktorej sa obrodzuje a neustále udržiava v opravdivom predvoji komunistická strana. Medzi našimi vedeckými pracovníkmi je naproti tomu ešte mnoho takých súdruhov, ktorí sú náchylní chápať svoju prácu úzko, akademicky, práve bez onoho spomínaného pohľadu *zdola*, cez potreby a záujmy pracujúcich mas. Tak sa im však stáva, že nevychádzajú z poznania konkrétneho života, z danej spoločensko-historickej situácie, z potrieb našej výchovy a vý-

stavby, ale viac menej opakujú všeobecné poučky bez tvorivej aplikácie, bez vlastného poznávacieho prínosu. Práca Zdeňka Nejedlyho, a to aj v jeho predmarxistickom období, môže byť svojou metódou prameňom poučenia pri náprave tejto chyby. Ako nemôže byť skutočným vedcom ten, ktorý sa blíži k prírode a životu spoločnosti prostredníctvom druhej alebo tretej ruky, nemôže byť ani skutočným vlastencom vedec, ktorý sa pohybuje v úzkom kruhu akademických pochopov a náhľadov, bez oživovania opravdivého kontaktu s ľudom svojej vlasti. Nejedly je krásnym príkladom jednoty vedca a vlastenca, jednoty poznávacej a vychovávateľskej práce. V tomto je Nejedly i opravdivým filozofom.

Druhým veľkým poučením z vývinovej cesty Zdeňka Nejedlyho je to, že ako kladný, pokrokový, revolučný vedec správne hodnotil tak význam národných klasikov, ako i svoju bezprostrednú súčasnosť a tým kliesnil celým generáciám cestu pre pochopenie a prijatie vedeckého svetonáhľadu, marxizmu-leninizmu. Tento tvorivý vzťah k našej minulosti i bezprostrednej súčasnosti je príkazom i pre nás. Je síce neoddeliteľnou súčasťou vedeckej metódy dialektického a historického materializmu, jednako však je dobre si pripomínať túto zásadu i pri konkrétnych príkladoch a osobnostiach. Takýmto príkladom nám môže byť účinkovanie Zdeňka Nejedlyho, ktorý nikdy neváhal popri vyslovene odbornej vedeckej práci i oduševnene popularizovať najzávažnejšie poznatky, získané vedeckým výskumom.

Napokon je nám dielo Zdeňka Nejedlyho poučením i v tom smere, aby sme sa cez jeho pôsobenie pozreli i na dávnejšiu a nedávnu minulosť slovenskej kultúry, vedy a umenia. Ak sme i nemali osobnosti takého širokého založenia a okruhu pôsobenia, mali sme jednako pracovníkov, ktorí v dielových úsekoch vykonávali podobnú obrodnú pokrokovú prácu, akú robil s takou syntetickou obsažnosťou i mnohotvárnosťou Zdeněk Nejedly. Práve kladný zjav Zdeňka Nejedlyho, ktorý celým svojím dielom uvedomele ryžoval čistý kov a hľadal trvalé hodnoty národnej kultúry, by nám mal byť príkladom k podobnej činnosti v oblasti slovenskej národnej kultúry. Konajme túto prácu ešte zodpovednejšie, s ešte väčšou láskou, s ešte opravdivejším vlastenectvom. Nech nám pri kladení marxistických základov vo všetkých odboroch našej vedy nechýba, naopak, nech nám pomáha Nejedlyho mladistvý zápal, spätý so snahou po hlbokom poznaní a s vedomím služby širokým národným masám. Filozofická hodnota Nejedlyho skvelej životnej cesty je

práve v tom, že jej poznanie môže oduševňovať a urýchľovať rast a vyspíevanie všetkých našich vedeckých pracovníkov, ktorým leží na srdci pravda ako zbraň boja za socialistickú budúcnosť.